

MORÁLNA A DUCHOVNÁ PODPORA PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV V ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÁCH

ČASŤ PRVÁ – ÚSTREDIE EKUMENICKEJ PASTORAČNEJ SLUŽBY V OS SR A OZ SR

plk. Mgr. Viktor **SABO**, PhD. – generálny duchovný OS a OZ SR

ÚVOD

Vojenská duchovná služba má svoju hlbokú históriu. V nej sa naši predchodcovia, vojenský duchovní, snažili slúžiť vždy v prospech vojaka. Ten je pre nás najdôležitejší. Byť blízko pri ňom a poskytnúť mu dotyk viery, nádeje, lásky a Božej blízkosti.

Hlavnou úlohou a poslaním cirkvi vo svete je **zvestovať Božie slovo a prisluhovať sviatosti**. Cirkev nielen v minulosti cítila zodpovednosť vytvoriť misijný, pastoračný a evanjelizačný program „*byť kresťanom, blízkym a blížnym*“ aj mimo cirkvi, kostola alebo kaplnky, mimo typického kresťanského, sakrálneho prostredia. Deje sa tak aj v súčasnosti pri poskytovaní starostlivosti o profesionálnych vojakov a ich rodinných príslušníkov, blízkych.

Vojenská duchovná služba sa vyvíjala, a preto sa v modernom pastorálno-teologickom zmysle tradične definuje aj ako *sprevádzajúca duchovná služba, motivujúca služba*. Hlavnou úlohou vojenskej duchovnej služby v podmienkach OS SR je **sprevádzanie ako jedna z priorít duchovnej útechy a služby v záťažových situáciách profesionálneho vojaka**.

1 MORÁLKA A DUCHOVNO

Dnešná doba je poznačená rafinovaným potláčaním a odsúvaním duchovných a morálnych hodnôt vo svete. Deje sa tak v spoločnosti, v škole či v rodine. Morálka a duchovno majú spoločný cieľ, a to je dobro, láska k blížnemu. Žiaľ, aj dnes je u niektorých morálka a hlavne duchovno vnímané ako nevkusné a cirkvám je vytýkaná bigotnosť, ortodoxnosť alebo expanzia viery. Napriek tomu sa objavuje aj určité oživenie záujmu o morálne a duchovné hodnoty. V ponuke sú však aj iné „duchovná a morálky“, ktoré sú nebezpečné, hoci vyzerajú lákavo a pekne, no niekedy s duchovnom a morálkou nemajú nič spoločné.

1.1 Predstaviteľ duchovna, vojenský duchovný, kňaz

V modernom svete 21. storočia sa v rámci manažmentu ľudských zdrojov berie ohľad, rešpektíve sa toleruje pohľad aj na „zamestnania“, ktoré sú alebo nie sú až také populárne. Ide aj o službu vojenského duchovného hlavne vo vojenskom prostredí, ale aj v zložkách ozbrojených zborov. Duchovný má aj tu svoje miesto v príslušnej uniforme. Ľudia a spoločnosť si na tento fakt zvykajú. Farár nepatrí len do kostola alebo na farský úrad. Svoje miesto má aj v inštitúciách v tomto špeciálnom prostredí.

Predstaviteľ duchovnej služby je kňaz, vojenský duchovný, ľudovo nazývaný „padre“. Vojenský duchovný má poskytnúť duchovnú pomoc ľuďom v podmienkach ich konkrétneho života. To znamená, že v mieste svojho pôsobenia, ale aj mimo neho. Veriacich nasleduje na miesta dennej profesionálnej služby, do nemocníc, misií medzinárodného krízového manažmentu, v ro-

dinnom živote atď. Na svojich adresátov sa má obracať ako priateľ, **ktorý si nesmie myliť svoje konanie** s jednaním vyšších dôstojníkov. Preto je duchovný v uniforme najprv duchovný, a až potom dôstojník, vojak.

Ak je duchovne dostatočne silný, účinne môže prispievať k vytváraniu dobrej duchovnej klímy vyznačujúcej sa vzájomným rešpektom veriacich a neveriacich. A to má vo všeobecnosti potom pozitívny vplyv aj na morálku.

1.2 Charakteristika vojenského duchovného, kňaza

Najvnútornejšia identita a charakteristika vojenského duchovného je jeho spiritualita – duchovno. Duchovný by mal byť v prvom rade Kristocentrickým. To znamená poukazovať na Pána Ježiša Krista a nie na seba.

Možno je to paradox, ale mal by viac mlčať a viac počúvať. Niektorí by si pomysleli, že kňazov „chlebík“ je práve v hovorení, kázaní a rečnení. Umenie vojenského duchovného je samozrejme postavené aj na tom, že dobre ovláda reč a problematiku svojho povolania, ale nemenej dôležité je ovládať aj problematiku života vojakov. Povolanie kňaza treba žiť vo vnútri, smerom von treba ponúkať vieru. Jedno i druhé je dôležité. Ak vojenský duchovný žije a vykonáva svoje povolanie uzavretý za hradbami a nepozná ťažkosti vojakov, nerozumejú mu. Ak žije len medzi vojakmi a zabúda na jazyk svojho povolania, môže sa stať bizarnou postavou, ktorá pomaly nadobúda črty poľného kuráta, odpusťte, vo Švejkovi.

Jeden starší pán farár mi povedal slová, ktoré si pamätám dodnes: „Viktor, tak ži na fare s rodinou, ako keby bola zo skla.“ Je to pravda. Nemôžem byť kňazom iba vtedy, keď ma ľudia vidia, ale aj vtedy, keď sa zdržiavam na fare a ľudia ma nevidia. Myslím, že vtedy ma ľudia ešte viac počujú a počúvajú. To sú pre nich tie kázne, ktoré najviac počúvajú, a ktoré ich motivujú, povzbudzujú.

Vojenský duchovný je teda aj motivátor. Na základe tohto je možné povedať, že ani kňazovi v jeho poslaní nemusia uniforma a vojenské poriadky brániť, ale práve svojou prítomnosťou môže vojenské prostredie zušľachťovať. Podmienkou úspechu je samozrejme zvládnutie svojej duchovnej identity, svojej spirituality, svojho duchovna.

Mnoho vojakov vníma prítomnosť duchovného ako dôležitý motivačný faktor. Toto sa prejavuje hlavne v tzv. **zlomových, záťažových situáciách**. Tie sa **môžu** vyskytovať v osobnom živote alebo pri plnení služobných povinností profesionálneho vojaka, napríklad vo vojenskej misii v zahraničí.

2 OSOBNÉ ZÁŤAŽOVÉ SITUÁCIE PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV

V živote človeka sa objavujú aj náročné situácie. Situácie vo vnútri na duši, ale aj na fyzickom tele. Tie, ktoré nie sú viditeľné – duševné majú v mnohých prípadoch oveľa väčšie zdrvivúce dôsledky na život človeka. Nie sú viditeľné, a preto človek mnohokrát ani nedá na seba vidieť, a ani nikomu vedieť, čo ho trápi. Preto je dôležité, aby vojenský duchovní vedeli, aj na základe štúdia pastorálnych činností a pastorálnej klinickej starostlivosti, rozpoznať aj signály takéhoto správania a prejavov. Pomáha im v tom **dôverný mostík**. A tým je **osobná sved, pastorálny rozhovor**.

Dôvera v duchovného je umocnená vedomím, že ide o svedné tajomstvo vyplývajúce z čl. 8 Zmluvy č. 250/2002 Z. z. a Základnej zmluvy č. 326/2001 Z. z. Samozrejme, že dôvera duchovné-

ho sa nezakladá len na zákonom podklade. Dôveru a autoritu si duchovní získavajú prístupom na základe prirodzenej autority a pokorou, že sú Boží služobníci. Sú obrazom Pána Ježiša Krista. Sú tí, ktorí slúžia a nie rozkazujú a sú nejakými „nadľuďmi“.

Vojenský duchovný by mal byť svetlom, majákom, ktorý je tu pre človeka, keď kráča v tme. Má byť viditeľný, aby v prípade záťažovej situácie človek k tomuto svetlu prišiel.

Záťažové situácie sú náročné. Je ťažké nájsť spôsob ako z nich vyjsť. Ako si s nimi poradiť. Konkrétne sú to faktory ako choroba, nasadenie v operácii, depresia, rozvod, smrť blízkej osoby, psychické problémy atď. Mnoho vojakov vníma prítomnosť duchovného ako dôležitú len v týchto zlomových, osobných záťažových situáciách, ktoré som pomenoval.

Ale sú tu aj záťažové situácie pri plnení služobných povinností profesionálneho vojaka. Vo svojom vnútri a v mysli si kladie mnohé otázky a úvahy. Takéto otázky a úvahy si dávajú nielen ľudia veriaci, duchovne založení, ale aj ľudia s vysokou mierou vnímania morálky vo svete. Sú to úvahy o práve na sebaobranu, na vedenie obrannej vojny, či dilema týkajúca sa konkrétnej vojenskej akcie alebo jednoducho nejednoduché požehnanie bojovej zástavy ¹⁾, použitie zbrane na zničenie nepriateľa atď.

Zabudnúť nesmieme ani na najexponovanejšiu situáciu, keď sa človek nachádza zoči-voči prihádzajúcej smrti. Je to chvíľa, ktorá sa nedá riešiť finančnou kompenzáciou alebo povýšením. Stáť vedľa umierajúceho či vedľa pozostalých je dôležité. Práve tam, do zmätku bolesti a neistoty má prísť duchovný so svojou pomocou, povzbudením alebo aspoň svojou tichou prítomnosťou. Žiaľ, s takouto situáciou som sa v roku 2013 stretol v Afganistane.

Mnohí naši vojaci už absolvovali aj vojenské zahraničné misie. Vo vojnovom práve je použitý pojem **duchovná útecha**. Je to trochu zavádzajúce, pretože to môže evokovať predstavu, že ten kto sa kontaktuje s vojenským duchovným je slaboch, ktorý zlyhal, ktorý je na dne a potrebuje „útechu“ – ako dieťa, ako starec, ako „neschopák“. Opak je však pravdou. Nájsť spôsob ako zvládnuť ťažkosti nie je slabosť, ale sila.

3 PROSTREDIE PROFESIONÁLNEHO VOJAKA PRE DUCHOVNÚ PODPORU

Charakterizovať prostredie, v ktorom sa má poskytovať duchovná podpora je veľmi ťažké. Duchovná podpora sa neposkytuje len v priestoroch duchovných, teda v kostoloch, modlitebniach či vojenských kaplnkách. História pôsobenia duchovnej služby ukázala, že nie je dôležité miesto, ale prítomnosť duchovného, ktorý sprevádza vojaka.

Dnes však môžeme povedať, že velenie OS SR s plnou zodpovednosťou vytvára a podporuje vytvorenie podmienok pre bohoslužobnú činnosť (kaplnky, modlitebne, pastoračné miestnosti) na poskytovanie duchovnej starostlivosti pre profesionálneho vojaka. Sú to priestory, kde sa vykonáva hlavne bohoslužobná činnosť podľa liturgických poriadkov cirkví.

Duchovní majú tiež vytvorené administratívne a kancelárske priestory, ktoré neslúžia len na to, aby si v nich kňaz napísal kázeň a prezliekol sa, ale kancelária duchovného slúži aj ako „spovedná, dôverná miestnosť“. Mnohokrát sa v nich odohrávajú aj biblické sedenia. A mnohokrát kňaza vyhľadávajú nielen duchovne založené osoby, ale aj osoby, ktoré sú proti kresťanstvu a cirkvi. A o to ide. Služba kňaza nie je viazaná len na vieru a denomináciu, ale je tu pre všetkých. Preto je dobré, keď má duchovný na dverách nielen svoje meno, priezvisko a hodnosť, ale aj telefón-

1) Pre niekoho môže byť prejav požehnanie bojovej zástavy podporou vojenskej agresie.

ne číslo, aby pokiaľ nie je prítomný v kancelárii ho ľudia mohli kontaktovať a dohodnúť si s ním stretnutie.

Je dôležité, aby činnosť kňaza bola aktívna. To znamená, aby bol medzi vojakmi a chodil s nimi, aby bol viditeľný. Pretože tým sa búrajú aj predsudky o duchovnom, o kňazovi, mnohokrát spojene aj s jeho mystifikáciou. Tá môže vyvolať značný odstup od vojakov.

Duchovný môže pôsobiť aj mimo útvaru, a to v poľných podmienkach. Počas poľného sústreďeného výcviku kadetov z Akadémie ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika v Liptovskom Mikuláši sme mali ako duchovná služba na Lešti vybudovanú poľnú kaplnku z poľného stanu. Zo začiatku to bolo v kuchynsko-jedálenskom bloku. Aj tu veľa závisí od kreativity duchovného.

Miesto pôsobenia pre podporu profesionálneho vojaka v záťažových situáciách je tam, kde je duchovný. A on podľa povahy záťaže a okolností určuje, kde, kedy a ako sa bude duchovná podpora vykonávať.

V dnešnej dobe je dôležité aj to, aby duchovný pracoval aj s rodinnými príslušníkmi profesionálneho vojaka. O rodine vojaka (deťoch, rodičoch, starých rodičoch, príbuzných) by duchovný mal mať komplexný prehľad. Pomoc duchovného nie je len pre profesionálneho vojaka, ale je tu priestor aj na pomoc rodine vojaka vyslaného do zahraničia. Duchovný môže navštíviť rodinu a povzbudiť jej členov. Odlúčenie manželov je pre rodinu náročným, záťažovým obdobím. Týka sa to aj rodičov a detí vojaka. Hlavná ťarcha fungovania rodiny leží práve na nich – na manželke, rodičoch a deťoch. Zo skúsenosti môžem povedať, že najviac obetí pre misiu prinášajú manželky, deti, prípadne rodičia vojaka. No a priestor pre duchovného je aj po návrate z misie, zo zahraničia. Vojak môže mať problémy s nedostatočnou adaptáciou v rodine. Nedocenenosť veterána, frustrácia z neatraktívnych perspektív spôsobujú, že sa objavuje túžba po návrate na misiu, po odchode od rodiny.

Zdrvujúce následky z misijného odcudzenia sa prejavujú zvlášť v mladých rodinách, v nezrelých vzťahoch. Niektoré štatistiky z krajín NATO hovoria až o 80 % rozpadnutých vzťahov. Preto je v rodine priestor pre duchovného, aby v týchto záťažových situáciách sprevádzal členov rodiny a bol im pomocou a útechou.

4 KONKRÉTNÁ DUCHOVNÁ A MORÁLNA PODPORA V ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÁCH

V roku 1994 sa uvažovalo o obnovení duchovnej služby v armáde. Od 1. januára 1995 bola táto služba po vyše 44 rokoch obnovená. Odvtedy až do súčasnosti uplynulo symbolicky 30 rokov.

Preto si dovoľím v tomto odseku vyjadriť vďaka všetkým duchovným v Ozbrojených silách SR. Tým, ktorí slúžili a už sú v civile a aj všetkým tým, ktorí slúžia či už dlhšie, alebo kratšie. Na základe 30 rokov skúseností a praxe konštatujem, že máme dosť skúseností, čo sa týka konkrétnej duchovnej a morálnej podpory v záťažových, krízových a náročných situáciách.

Zároveň ďakujem všetkým ktorí reflektovali a prijali pomoc od duchovného. Samozrejme, že niečo mohlo byť lepšie, niečo krajšie, ale aj my sme omylní a robíme chyby ako každý. Aj my zažívame záťažové a krízové situácie. Sme ľudia a nie „nadľudia“. Niekedy sa môže zdať, že duchovný len odovzdáva, no je dôležité aby tiež prijímal. Služba je náročná a náročnosť je umocnená práve tým, že sme nie v typickom farskom prostredí, ale v uniformách, v nasadení, a práve tu sú tie iné reálne situácie, ktoré riešime.

Konkrétna podpora teda vychádza aj zo skúseností a týka sa mnohých oblastí. Sú to oblasti z pastoračnej praxe a z nej vyplýva podpora:

- liturgická,
- bohoslužobná,
- pastoračná,
- morálna,
- charitatívna, diakonická, sociálna,
- prednášková a vzdelávacia.

Konkrétnu podporu môžeme pomenovať a rozdeliť ju na dve skupiny činností:

1. Individuálne činnosti duchovnej (pastoračnej) služby vojenského duchovného

V individuálnych činnostiach dominujú pastoračne rozhovory, kde sa vyžaduje veľký cit empatie. Toto je skôr zamerané na duchovnú oblasť. Ďalej sú to pohovory, kde sa môžu riešiť aj bežné reálne potreby a problémy, ktoré nemajú s duchovnom až taký súvis. V tejto oblasti je veľmi dôležité, aby sme my duchovní nečakali, že prídu ľudia za nami, ale aj my máme ísť a aktívne navštevovať ľudí. Môže to byť napríklad pri životnom jubileu, výročí svadby, výročí úmrtia blízkeho v rodine a podobne.

2. Skupinové činnosti duchovnej (pastoračnej) služby vojenského duchovného

Čo sa týka skupinových činností, v tejto oblasti dominujú Omše, Služby Božie, Liturgie, bohoslužobné, benediktórne a sviatostné úkony, krsty, birmovky, confirmácie, svadby, pohreby. Toto sú typické skupinové liturgické výkony.

Medzi iné skupinové činnosti patria výlety s rodinami do prírody s krátkymi pobožnosťami, spoznávanie a výlety významných cirkevných dejateľov, púte, športovo-duchovné aktivity, stretávanie sa medzi útvarmi, medzi rezortami, Mikuláš atď.

Za dôležité pokladám aj stretávanie sa mladých ľudí v uniformách, a to kadetov Akadémie ozbrojených síl v Liptovskom Mikuláši a Akadémie Policajného zboru v Bratislave. Zdieľajú svoje skúsenosti a vymieňajú si názory.

Vzácný je aj priestor v kariérnych kurzoch, kde duchovný má možnosť vybudovať si vzťah s vojakmi prostredníctvom rôznych prednášok.

Ďalšou oblasťou sú charitatívne a diakonické zbierky. Ide o oblasť sociálnu, humánnu, zbierky pre ľudí a niekedy aj pre rodinných príslušníkov vojakov. Aj táto oblasť sa týka konkrétnej pomoci. Môže to byť zbierka šatstva, hygienických alebo kuchynských potrieb, alebo aj finančná dobrovoľná zbierka.

V neposlednom rade by konkrétna duchovná a morálna podpora zo strany duchovného mala byť aj medzi výsluhovými dôchodcami. Ako keby sa na nich zabúdalo. Táto práca je náročná, ale keď si kňaz vytvorí v aktívnej službe vzťahy, tak tie môžu trvať aj po dosiahnutí výsluhového dôchodku. Sú to dlhotrvajúce priateľstvá a výsluhoví dôchodcovia nebudú mať pocit, že armáda už s nimi skončila a vypláca im len výsluhový dôchodok.

5 ZÁVER

Postoje ľudí sa dnes dynamicky menia. „Včerajšie“ pastoračné metódy na zníženie a eliminovanie osobných záťažových situácií budú zajtra určite spochybnené a bude ich potrebné nahradiť tými, ktorým ľudia porozumejú. Snáď sú už za nami pochybnosti o význame pastoraácie v školách, nemocniciach, väzniciach, na letiskách, diaľniciach, v športových kluboch, medzi robotníkmi, umelcami, starcami, no pre nás hlavne v prostredí OS SR.

Ktovie, či bratia a sestry vojenský duchovní nebudú o pár rokov stáť pred ešte ťažšími otázkami ako my dnes. Kňaz, vojenský duchovný má v štruktúrach Ozbrojených síl SR stabilné miesto. Jeho služba je náročná, dynamická a niekedy je nepredvídateľná s čím sa kňaz stretáva v súvislosti so záťažovými situáciami. Som presvedčený, že len vtedy, keď nás vedie evanjelium Ježiša Krista, a to slúžiť a nie veliť, sa stávame poslami, poslanými pre tých, ktorí to potrebujú. Počúvať a nie rozkazovať. Teda brať toto poslanie v **pokore a úcte k povolaniu, ktoré tu máme od Pána Boha.**

Doba a skúsenosti si to vyžadujú. Vojenský duchovný by sa mohol stať akýmsi novodobým prorokom. Je to honosný titul, ktorý si nakrátko požičajme zo Starého zákona, kde sú uvedené aj Božie prikázania. Musí byť na nás duchovných vidieť, že žijeme podľa zákona ruka v ruke s Kristovým evanjeliom, ktoré zachraňuje strateného, uboleného a zdecimovaného človeka. Musí byť na nás vidieť, že sme obrazom neviditeľného Boha tam, kde sme postavení a vyslaní.

K eliminácii záťažových situácií patrí aj spolupatričné a tolerantné nazívanie oboch duchovných služieb, Ústredia ekumenickej pastoračnej služby a Ordinariátu, a to v ekumenickom dialógu a praktickej službe, v hľadaní spoločných prienikov no v rešpektovaní svojich zvyklostí a tradícií. Aj toto svedectvo svetla môže napomôcť v prostredí Ministerstva obrany SR a Ozbrojených síl SR eliminovať záťažové situácie tých, ku ktorým sme vyslaní. Sme jedno vo viere v Ježiša Krista, hoci používame na to rôzne pastoračné a liturgické obrady. Je to pre nás veľkou a každodennou výzvou. Modlime sa za to.

ČASŤ DRUHÁ – ORDINARIÁT OZBROJENÝCH SÍL A OZBROJENÝCH ZBOROV SR

mjr. PaedDr. PhDr. ThLic. Tomáš **HUĎA**, SchP, PhD. – vojenský dekan

ÚVOD

Vojenská duchovná služba bola a je integrálnou zložkou Ozbrojených síl Slovenskej republiky. Snáď len s výnimkou obdobia socializmu, keď ako organizačná zložka armády absentovala. Bola vhodným prostriedkom na udržanie ľudskej, morálnej a duchovnej úrovne vojakov. Predkladaný text hľadá odpovede na otázky o význame morálnej a duchovnej podpory poskytovanej vojenskými duchovnými profesionálnym vojakom v časoch osobných kríz a v špecifických záťažových situáciách spojených s výkonom vojenskej služby so zameraním na spôsobilosti čeliť náročným a stresujúcim situáciám.

1 MORÁLKA A DUCHOVNO

Termín morálka pochádza z latinského slova *mos* znamenajúci mrav, charakter, chovanie, vlastnosť či predpis. Cicero od tohto termínu odvodil slovo „*moralis*“, t. j. mravný alebo týkajúci

sa mravnosti. Následne od toho bol odvodený termín *moralitas*, teda morálka.²⁾ Slovenské slovo mravnosť je odvodené od slova mrav, ktoré pochádza z praslovanského základu *norv-*. Tento základ je uchovaný v ruštine (*nraviťsja*) z čoho môžeme usúdiť, že *nprav* je niečo, čo sa všeobecne páči, čo je vhodné, súce.³⁾

Morálku možno interpretovať ako čistú zhodu konania so svedomím nezávisle na obsahu, ktorý je motívom.⁴⁾ Môžeme ju charakterizovať aj ako súhrn pozitívnych hodnôt, s ktorými sme sa identifikovali a ku ktorým spejeme.⁵⁾ Tieto hodnoty sú pre človeka pozitívnou motiváciou, ktorá ho zaväzuje konať tak, aby bol v konečnom dôsledku nimi transformovaný a inšpirovaný. Hodnotiaci úsudok a zároveň inštanciu morálneho imperatívu medzi všeobecnou morálnou normou a konkrétnym konaním zabezpečuje svedomie. Jedná sa o antropologický predikát, ktorý je miestom stretnutia sa s duchovnou podstatou človeka. Podľa nemeckých idealistov je svedomie „morálne apriór“⁶⁾ spájané s metafyzickým postulátom, ktorým je Boh.⁶⁾ Svedomie sa stáva odrazom Boha v nás. Síce nepochádza od nás, ale sme povinní mu načúvať a poslúchať ho.⁷⁾

Morálne hodnoty atrahujú človeka buď vlastným úsudkom rozumu, alebo ich človek interiorizuje na základe všeobecného súhlasu spoločnosti, v ktorej žije. Morálny čin vykonáva človek práve pod dohľadom svojho rozumu. Skutočnosť, že človek má rozum znamená, že má slobodu a musí prijať zodpovednosť za svoje konanie. Zodpovednosť je tak výsledkom slobodného a rozumného konania.⁸⁾

Morálka je teda súhrn noriem, ktoré sú definované apriórne alebo aposteriórne. Nadčasovosť mravných noriem bola vždy zásadná (napr. hrdina, ktorý položil život za druhých bol vždy nasledovateľhodný; spravodlivý sudca vydávajúci spravodlivé sudy bol vždy dobrý...). Tento apriórny predpoklad mravných noriem je základom personalistickej (zameranej na osobu človeka ako najvyššiu hodnotu) a deontologickej morálky (tzv. morálky povinnosti), u ktorých majú hodnoty metafyzický charakter a sú dané autonómne. Novodobé morálne systémy naopak predpokladajú, že morálne normy sú výsledkom spoločného konsenzu, alebo sa človek ako subjekt morálky rozhoduje na základe danej situácie, ktorá je jedinečná. Príkladom je najmä situačná etika.

Morálnosťou sa zaoberá etika a ako všetky jej subdisciplíny, potom antropológia, axiológia, metafyzika či teológia. Existuje však istý epistemologický rozdiel medzi etikou a morálkou. Zatiaľ čo etika je deskriptívna analytická veda o ľudskom konaní a správaní, morálka je praktická aplikácia noriem a zásad do konkrétneho konania. Alebo ešte presnejšie, zatiaľ čo etika analyzuje konanie s úmyslom presne stanoviť čo je dobro a zlo, morálka ponúka konkrétne imperatívy, ako konať dobro.³⁾

Je evidentné, že hovoriť o ľudskej morálke znamená akceptovať človeka ako duchovnú entitu. Duchovná podstata človeka sa realizuje v dvoch dimenziách. Je to poznanie a transcendencia. Poznanie je základným sebauskutočnením, v ktorom sa vytvára každý vedomý vzťah k svetu. Poznanie predchádza, podmieňuje, riadi a orientuje každý vzťah s realitou. Vnemy zo zmyslov prijíma, prežíva a spracováva naše vedomie v úkone myslenia. Následne vytvára pojmy, tie usporadúva do súdov a z tých vytvára úsudky. Druhá dimenzia duchovnej podstaty človeka spočíva v transcen-

2) VAJDA, J.: *Úvod do etiky*, 2004.

3) ANZENBACHER, A.: *Úvod do etiky*, 1994.

4) ANZENBACHER, A.: *Úvod do filozofie*, 1989.

5) MIEDZGOVÁ, J.: *Úvod do etiky*, 1994.

6) Napr. u Kanta bol Boh garantom a postulátom existencie ľudskej mravnosti.

7) *Druhý vatikánsky koncil*, 1965.

8) OPRALA, J.: *Kresťanská etika*, 1996.

dencii. Znamená to, že ľudské bytie ustavične prekračuje samo seba, nakoľko sa prostredníctvom myslenia dostáva za hranice zmyslovo vnímateľného sveta. Ak je toto prekračovanie netematické, možno hovoriť o filozofii (logike, epistemológii, etike, atď). Ak však toto prekračovanie tematizujeme a pomenujeme, výslovný vstup do transcencie sa deje v náboženstve, v ktorom smerujúc nad seba a svet sa človek referenčne vzťahuje k Bohu alebo božskému.⁹⁾

V katolíckom prostredí sa morálkou zaoberá morálna teológia. Tondra ju definuje ako časť teologickej vedy, ktorá pojednáva o nadprirodzenej ľudskej činnosti, ktorou ľudia smerujú k nadprirodzenému konečnému cieľu.¹⁰⁾ Günthör definuje morálnu teológiu ako vedeckú asimiláciu zjavenia, týkajúceho sa mravného zjavenia.¹¹⁾ Jej princípy sú teda metafyzického charakteru, vzťahujú sa na Boha nie ako na postulát morálky, ale ako prameň, hybná sila začiatku a konca každého ľudského skutku. Tieto všeobecné, Bohom dané morálne hodnoty sa nachádzajú v biblii (v Starom a Novom zákone), v ktorej sa Boh zjavuje človeku v konkrétnych dejinných súvislostiach a príbehoch.

Rozdiel medzi morálnou filozofiou a morálnou teológiou je odvodený od rozličných perspektív, od ktorých obidve praktické disciplíny odvodzujú svoje morálne požiadavky. Obe sa plne legitímujú ako výsostne ľudské, prirodzené a racionálne oblasti s úctou voči morálnej pravde, ktorá rôznym spôsobom pramení v metafyzickom horizonte a preto zaväzuje. Obe vychádzajú z premisy, že človek je duchovná bytosť. Napriek svojej psychosomatickej jednote tela a duše je spätý s fyzickým svetom, v ktorom sa na človeka kladú morálne nároky ako imperatívy. Teologická morálka je však sublimovaná absolútnom a prekračuje tento časopriestor v poriadku večnej spásy človeka.¹²⁾

Z uvedeného je teda zrejmé, že jestvuje len jedna morálka, pričom motivácia jej opodstatnenia môže byť tak spoločensko-pozitivistická ako aj teologicko-metafyzická. Byť empatický, spravodlivý, rozumný, statočný zaväzuje každého rovnako, kresťana či neveriaceho, teda nezávisle od motívácií, ktoré ho vedú byť takým. Možno práve morálka a jej požiadavky sú priestorom, kde sa môže viesť kompetentný a konštruktívny dialóg všetkých ľudí dobrej vôle bez akéhokoľvek rozdielu.

2 OSOBNÉ ZÁŤAŽOVÉ SITUÁCIE PROFESIONÁLNYCH VOJAKOV

Náročnosť povolania profesionálneho vojaka je známa len tým, ktorí si týmto povolaním prešli. Pre nezainteresovaných sú vojaci skôr štatistami, ktorí si žijú svoj svet za bránami kasární, kde prebiehajú cvičenia, výcviky a každodenná rutina. Vojakov vidia len v podmienkach domáceho alebo medzinárodného krízového manažmentu, pri slávnostných nástupoch alebo počas presunov techniky presúvajúcich sa do vojenských výcvikových priestorov. V skutočnosti však toto nádherné povolanie si u každého vojaka vyberá svoju daň, ktorú mnohí civilisti nevidia, či skôr nechcú vidieť.

Aj profesionálny vojak je „iba“ človek vystavovaný každodenným starostiam a problémom. Myslieť si opak by bolo ilúziou. Negatívna emocionalita, stres či únava prameniace z pracovného vypätia je bežnou skúsenosťou aj v ozbrojených silách. Ešte väčšou záťažou pre vojaka je odlúčenosť od rodiny, či už sa jedná o krátkodobú alebo dlhodobú odlúčenosť. Krátkodobá odlúčenosť môže byť periodická alebo neperiodická. Pri periodickej krátkodobej odlúčenosti je vojak počas

9) CORETH, E.: *Co je člověk?*, 1996.

10) TONDRA, F.: *Morálna teológia I.*, 1994.

11) GÜNTHÖR, A.: *Morálna teológia*, 1988.

12) MOLINARO, A.: *Etica filosofica ed etica teologica*, 1994.

pracovných dní v mieste výkonu štátnej služby, do ktorého musí dochádzať. S rodinou sa stretáva len počas víkendov (aj to nie vždy z dôvodu služobných povinností). Dnes, v čase takmer neobmedzených technických možností sa síce manželia môžu kontaktovať a spoločne komunikovať mnohými spôsobmi, avšak v konečnom dôsledku je výchova detí odkázaná len na jedného rodiča. Absencia jedného z nich je pri výchove malých a dospievajúcich detí neúplná a čiastočne neefektívna. Profesionálny vojak preto zažíva emocionálny diskomfort, obavu o najbližších, a to všetko sa premieta do jeho pracovnej morálky. Takéto periodické krátkodobé odlúčenie má svoje jednoduché riešenie – presťahovať svoju rodinu do miesta výkonu štátnej služby. Skúsenosť však hovorí, že takéto riešenie nie vždy je jednoduché a bolo by naivné si myslieť, že sa tým všetko vyrieši. Vytrhnúť človeka z jeho sociálneho a relacného prostredia, zo zamestnania, školy či širšej rodiny si vyžaduje veľkú mieru obetavosti. Taktiež adaptácia na nové prostredie a jeho špecifiká nie je nikdy bezbolestná. Pri riešení týchto problémov môžu pomôcť tak vojenský psychológovia, ako aj vojenský duchovní.

Riziká neperiodickej krátkodobej odlúčenosti nie sú až také markantné, aké boli pri periodickej krátkodobej odlúčenosti. Nemožno ich však podceňovať. Ich nebezpečenstvo pramení v náhlom odlúčení vojaka od rodiny z dôvodu cvičenia, zahraničnej služobnej cesty a pod. Rodina dovtedy nepoznala, aké je to byť bez otca – vojaka (matky – vojačky) a novovzniknutá situácia môže byť viac či menej stresujúca. Môžu sa objaviť nové stresové situácie, ktoré boli dovtedy nepoznané z dôvodu ich predídania zo strany otca, resp. prítomnosti otca a ich adekvátneho riešenia.

Dlhodobá odlúčenosť je spravidla spôsobená účasťou na zahraničnej vojenskej misii v rámci medzinárodného krízového manažmentu. Na dlhodobú odlúčenosť sa nedá úplne pripraviť. Jej riziká nie sú zanedbateľné a je potrebné o nich hovoriť ešte pred nástupom na vojenskú misiu. Niektoré rodiny profesionálnych vojakov zvolili dlhodobý pobyt v mieste výkonu vojenskej misie. Je to takmer ideálne riešenie, nanešťastie, zvažovať takúto alternatívu možno iba pri niektorých zahraničných vojenských misiách.

V prípade odlúčenia vojakov z dôvodu služobných povinností treba v prvom rade zariadiť veci v domácnosti, a to od platieb a inkás až po eventuálne opravy porúch a závad. V tomto pomôžu aj príbuzní a známi. To, čo je však ťažšie, je zvládanie výchovy a všetkého čo s ňou súvisí, ktorú bude musieť zvládať jeden rodič a suplovať aj toho druhého. Najmä pri malých deťoch (dojčatá, predškolský a mladší školský vek) treba čo najčastejšie komunikovať dostupnými spôsobmi, motivovať ich a vizualizovať prostredníctvom dnešnej výpočtovej techniky.¹³⁾ Nezriedka sa však stáva aj to, že po návrate vojakov z misie ich najmä malé deti nepoznajú a dokonca sa ich ostýchajú.

Pre vojaka je táto situácia tiež mimoriadne zaťažujúca. Neprítomnosť najbližších im sťažuje výkon služby a v práci je ich pozornosť veľmi skúšaná. Vzniknutá nová situácia si vyžaduje trpezlivosť, zmysel a osobnú motiváciu pôsobenia vo vojenskej misii, osobnostnú zrelosť a empatiu ku kolegom, ktorí zdieľajú rovnaký osud. Netreba zabúdať aj na potrebu komunikovať s kolegami nielen o odborných veciach, ale aj o osobných a súkromných, bez závažného zásahu do vlastnej integrity. Prirodzene aj tu vzniká vhodný priestor pre pôsobenie vojenského duchovného a psychológa.

Záťažovou situáciou môže byť aj skúsenosť s úmrtím iného profesionálneho vojaka. Takýchto skúseností v podmienkach medzinárodného krízového manažmentu bolo žiaľ niekoľko. Nemožno si pred tým zakrývať tvár a musíme uznať, že povolanie profesionálneho vojaka je povolaním, pri ktorom je nevyhnutné sa pripraviť aj na takéto smutné udalosti. Vyrovnáť sa s náhlou stratou

13) *Dokumenty synody Ordinariátu OS a OZ SR*, 2017, § 110, b. 4 a 5.

blízkeho kolegu, prípadne byť aj očitým svedkom úmrtia, je mimoriadne stresujúce a z toho prameniaca trauma je dlhotrvajúca. V tomto momente je dôležitá osobná viera v Boha a v posmrtný život. Útechu v týchto situáciách dáva práve večný Boh.

Ďalšími záťažovými situáciami môže byť nedostatok súkromia, práca pod stresom, strach z nového prostredia alebo nového pracovného kolektívu, neznalosť spoločensko-kultúrnych zvyklostí prostredia na vojenskej misii a pod.

3 PROSTREDIE PROFESIONÁLNEHO VOJAKA PRE DUCHOVNÚ PODPORU

V dejinách vojenskej duchovnej služby nachádzame rôzne priestory určené na duchovnú podporu. Jednalo sa najmä o priestory pre bohoslužobné a sviatostné činnosti. Ich forma závisela od toho, či sa jednalo o stav mieru alebo vojnový stav. Boli to „*dôstojnícke jedálne, čítárne v budovách veliteľstiev, kinosály, divadelné sály, miestne školy, hájovne, podateľne plukov, obväziská či priestranstvá pred rotami alebo na námestiach alebo v prírode pod holým nebom pri potokoch, v ovocných záhradách alebo na slovenských cintorínoch, na ktorých boli pochovaní padlí slovenskí vojaci. Plánovanie sv. omší konaných v prírode alebo pod „širim nebom“ si vyžadovalo tzv. mokrú alternatívu.*“¹⁴⁾ Štandardným prostredím duchovnej podpory v súčasnosti sú vojenské a poľné kaplnky. Tie slúžia najmä na bohoslužobnú a sviatostnú činnosť.

Na účely duchovného rozhovoru, duchovného sprevádzania či sviatosti zmierenia slúžia aj pastoračné miestnosti (ak sú zriadené), a tiež kancelárie duchovných. Ide o priestory, pre ktoré je vhodné, aby sa nenachádzali v rušných častiach kasární s vylúčením väčšieho počtu pohybujúcich sa osôb. Tieto priestory musia poskytovať pocit dôvery, prijatia a bezpečia.¹⁵⁾ Preto nie je vhodné, aby vojenský duchovný zdieľal tú istú kanceláriu s iným profesionálnym vojakom (psychológom, právnikom...). Tento predpoklad však nebol vždy a všade dodržaný, čo značne komplikovalo prácu duchovného.

Nebolo by dostačujúce obmedzovať duchovné a pastoračné služby iba vo vopred pripravených interiéroch budov. Štátna služba profesionálneho vojaka sa viaže nielen na kasárenský život, ale aj na rôzne formy výcviku, cvičení a terénnych prác vykonávaných v exteriérových podmienkach. Úlohou vojenských duchovných je byť k dispozícii tam, kde sa práve nachádzajú profesionálni vojaci a zdieľať s nimi „páľavu dňa“. Preto konštatujeme, že v neposlednom rade netreba zabúdať na poskytovanie duchovnej podpory profesionálnym vojakom kdekoľvek v exteriéri, v prírode, počas patrolovacej služby, na pozorovacom stanovišti, v dopravných prostriedkoch počas presunov a pod. Hovorí o tom aj pastoračná konštitúcia Druhého vatikánskeho koncilu o cirkvi v dnešnom svete *Gaudium et spes*: „*Radosti a nádeje, žalosti a úzkosti ľudí dnešných čias, najmä chudobných a všetkých, ktorí trpia, sú zároveň radostami a nádejami, žalosťami a úzkosťami Kristových učeníkov.*“¹⁶⁾ V neposlednom rade za prostredie pre prácu duchovného možno považovať aj samotné rodiny. Vojenská duchovná služba prežíva túto participáciu na údele vojaka s ešte naliehajúcou potrebou byť k dispozícii pre každého, najmä pre vojaka v kríze a toho, kto sa nachádza v záťažovom režime.

14) HUĎA, T.: *Katolícki vojenský duchovní...*, 2021, s. 72.

15) DUBOST, M.: *Služobník pokoja*, 1998.

16) *Druhý vatikánsky koncil, Gaudium et spes*. 1965, b. 1.

4 KONKRÉTNÁ DUCHOVNÁ A MORÁLNA PODPORA V ZÁŤAŽOVÝCH SITUÁCIÁCH A OSOBNÝCH KRÍZACH

Na základe viacročných skúseností s vojenským prostredím je možné konštatovať, že poznáme niekoľko efektívnych spôsobov ako morálne a duchovne pomôcť profesionálnemu vojakovi lepšie znášať osobné krízy, náročné podmienky služby, záťažové a stresové situácie. Žiadnu formu nemožno paušalizovať ani prioritizovať, aj keď pre veriaceho vojaka bude mať sviatostná pastorácia fundamentálny charakter.

Pastorácia prítomnosťou alebo aj služba prítomnosťou je jednou zo základných foriem apoštolátu, ktorú môže poskytnúť vojenský duchovný profesionálnemu vojakovi.¹⁷⁾ Vo všeobecnosti ide o službu účasti duchovných v špecifických prostrediach, v ktorých vojaci vykonávajú svoje služobné povinnosti. V konkrétnych prípadoch si má duchovný všímať a pozorovať správanie kolegov, najmä keď sa uzatvárajú do seba. Vtedy sa ich snaží osloviť.¹⁸⁾ Pastorácia prítomnosťou znamená osloviť a vypočuť si vojaka, ktorý prejavuje znaky osobnej krízy. Duchovný nemusí ihneď hľadať slová útechy a ponúkať riešenia. Musí sa bezprostredne zbaviť nutkania hneď a „na počkanie“ zasahovať a vyriešiť všetky vojakove problémy. Vypočutie si problémov takého vojaka je spravdli kompetentnejšie ako slová útechy. Vypočuť znamená súcitiť, chápať a jóbovsky participovať na utrpení druhého. Nie nadarmo sa hovorí, že zdieľaná bolesť je polovičná bolesť. Schopnosť zdieľania a vyrozprávania sa druhému, ktorý je viazaný nielen sviatostnou, ale aj prirodzenou diskretnosťou, je začiatkom, kedy sa prelomia ľady a objavia sa nové, podstatne odlišné pohľady na prežívaný problém. Duchovný môže po dostatočnom vypočutí a osvojení si všetkých okolností ohľadom problému následne explicitne komparovať svoju osobnú skúsenosť v kritických chvíľach so situáciou vojaka a tak mu ešte viac prejaví účasť. Zároveň mu ponúkne svoj pohľad a spôsob, ako sa s podobným prípadom v minulosti sám vysporiadal. Musíme podčiarknuť skutočnosť, že duchovný nemá v úmysle suplovať rolu psychológa. Jeho pomoc má skôr duchovný a podporný charakter, pričom za základe vlastného posúdenia môže ochotne vojakovi odporučiť odbornú pomoc psychológa.

Sviatostná pastorácia ako forma konkrétnej duchovnej a morálnej podpory je pre katolíckych vojenských duchovných kľúčová. Je založená na duchovnej pomoci veriacim prostredníctvom sviatostí. Katolícka cirkev definuje sviatosti ako viditeľné znaky, ktorých liturgickým vykonaním a silou slova viery sprostredkujú kňazi neviditeľnú Božiu milosť.¹⁹⁾ Kresťanskému životu viery dávajú vznik a rast, uzdravenie a poslanie.²⁰⁾ Z cirkevnoprávneho hľadiska sviatosti sú znakmi a prostriedkami, ktorými sa viera vyjadruje a upevňuje, vzdáva sa kult Bohu a uskutočňuje posväcovanie ľudí.²¹⁾ Dar Božej milosti je darom Božej prítomnosti v nás a je práve tou pomocou, ktorá okrem duchovných dobier môže človeku sprostredkovať aj ľudskú útechu. Katolícka cirkev pozná sedem sviatostí: krst, birmovanie, Eucharistia (svätá omša), sviatosť zmierenia (svätá spoveď), pomazanie chorých, sviatosť kňazstva a manželstvo. Pre potreby tohto textu sa budeme venovať najmä sviatosti zmierenia a Eucharistii ako efektívnym prostriedkom duchovnej podpory v krízových situáciách.

17) *Dokumenty synody Ordinariátu OS a OZ SR*, 2017, § 54 a 88.

18) *Synoda Ordinariátu OS a OZ SR*, 2017, § 110, b. 8.

19) SCHMAUS, M.: *Sviatosti*, 1992.

20) *Katechizmus Katolíckej Cirkvi*, 2001, b. 1210.

21) *Kódex kanonického práva*, 1983, kán. 840.

Sviatosť zmierenia (ďalej len spoveď) je účinným nástrojom Božieho odpustenia ľudskej hriechnosti a nedokonalosti. S odpustením hriechov sa nevyklučuje aj duchovné a psychické zmiernenie utrpenia.¹⁹⁾ Znamená to, že aj pri spovedi je možné riešiť osobné problémy, ktoré ako také nemusia byť materiálom k odpusteniu. Z vlastnej skúsenosti vieme, že po spovedi sa zmenil pohľad vojaka na osobné ťažkosti, pretože si ho kňaz vypočul, participoval na jeho kríze a pokúsil mu navrhnúť konkrétne riešenia. Nezabúdajme, že spoveď sa odohráva v internom fóre, t. j. katolícky duchovný je viazaný tzv. spovedným tajomstvom. Znamená to, že každý kňaz, ktorý spovedá, je pod veľmi prísnyimi trestami viazaný zachovať absolútne tajomstvo, čo sa týka hriechov, z ktorých sa mu jeho kajúcnici vyznali. Taktiež nesmie použiť poznatky, ktoré získal pri spovedi. Toto tajomstvo, ktoré nepripúšťa výnimky, sa volá „sviatostná pečať“, lebo to čo kajúcnik vyjaval kňazovi, ostáva „zapečatené“ sviatosťou.²²⁾ V praxi to znamená, že nejestvuje autorita, ani cirkevná, ani civilná (teda ani veliteľia na rôznych stupňoch velenia), ktorá by prinútila kňaza vypovedať to, čo odznelo pri spovedi. Z uvedeného vyplýva, že duchovný musí byť v spovednej praxi veľmi citlivý a empatický, neponúkať stereotypné a paušálne riešenia, ale musí byť obozretný, aby sa nestal manipulátorom, nakoľko človek v období krízy je veľmi zraniteľný a môže strácať schopnosť rozlišovať.

Pri riešení záťažových situácií nezabúdajme ani na svätú omšu – **Eucharistiu**. Pozvanie na ňu môže vojakovi v ťažkostiach ponúknuť niekoľko devíz ako ticho kostola a kaplnky, možnosť prísť na iné myšlienky bez rušivých vstupov a pod. Každá svätá omša pozostáva z bohoslužby slova a bohoslužby obety. Mnohé čítania počas bohoslužby slova a následná homília (kázeň) duchovného môžu obsahovať rôzne paralely so životom biblických postáv a samotným vojakom prežívajúcim osobné ťažkosti. Ako archetypy trpezlivého človeka nachádzajúceho sa v ťažkých životných skúškach môžu byť predstavení starozákonný Jób alebo Boží Syn Ježiš Kristus. Kľúčové je spoznať pravdu, že človek nikdy nie je v danom probléme sám. Ak sa k tomu pridá kompetentný príhovor kňaza v homílii, bez zbytočných lacných naratívov, mnohé krízy v živote vojaka môžu dostať nový rozmer ponúkajúci konštruktívne riešenia. Táto terapia slovom prináša svoje ovocie celé stáročia.

Podobnou podporou v záťažových situáciách ako je spoveď môže byť **duchovný rozhovor**. Aj tu ide o osobný konštruktívny dialóg, pri ktorom sa riešenie problémov a tráum vysvetľuje duchovnými modalitami a zmenou vlastnej duchovnej paradigmy. Znamená to, že stimulovať dôležitosť duchovných hodnôt v človeku môže zmeniť nastavenie vlastného videnia problému. Aj keď duchovný rozhovor nepatrí do interného fóra, duchovný je viazaný prirodzeným tajomstvom a to aj z dôvodu, že duchovný rozhovor môže prerásť do sviatostného rozhovoru (spovedi). Ak sa duchovný rozhovor stáva periodickým, môže dospieť do **duchovného sprevádzania**.

5 ZÁVER

Poskytovanie duchovnej a morálnej podpory profesionálnym vojakom v záťažových situáciách je pre duchovnú službu v podmienkach Ozbrojených síl SR veľkou výzvou. Napriek skutočnosti, že prostriedky konkrétnej podpory sú predovšetkým duchovného charakteru, nemožno ich podceňovať. Môžu byť vhodným nástrojom k relativizácii často hyperbolizovaných emócií strachu, ktoré vznikli spolupôsobením viacerých negatívnych faktorov. Napokon nie bolesť je najväčším nepriateľom človeka v núdzi, ale nespracovaný strach pred bolesťou.

22) *Katechizmus katolíckej cirkvi*, 2001, b. 1467.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- ANZENBACHER, A.: *Úvod do etiky*. Praha : Zvon, 1994, 292 s. ISBN 80-7113-111-3.
- ANZENBACHER, A.: *Úvod do filozofie*. Praha : Edice Logos, 1989, 304 s.
- Biblia*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius a Slovenská biblická spoločnosť Banská Bystrica , 1999. 1 180 s. ISBN 978-80-7140-272-5.
- CORETH, E.: *Co je člověk*. Praha : Zvon, 1996, 210 s. ISBN 80-7113-170-9.
- Dohoda medzi Slovenskou republikou a registrovanými cirkvami a náboženskými spoločnosťami o výkone pastoračnej služby ich veriacim v ozbrojených silách a ozbrojených zboroch Slovenskej republiky*.
- Dokumenty synody Ordinariátu OS a OZ SR*. Bratislava : Ordinariát OS a OZ SR, 2017, 83 s.
- Druhý vatikánsky koncil. Dokumenty II. vatikánskeho koncilu*. Praha : Zvon, 1995. ISBN 80-7113-089-3.
- DUBOST, M.: *Služobník pokoja*. Bratislava : Lúč, 1998. ISBN 80-7114-243-3.
- FUKUYAMA, F.: *Konec dějin a poslední člověk*. Praha : Rybka Publishers, 2002. 382 s. ISBN 80-86182-27-4.
- GÜNTHÖR, A.: *Morálna teológia I/a*. Rím : Ústav sv. Cyrila a Metoda, 1988, 175 s.
- HUĎA, T.: *Katolícki vojenský duchovní na východnom a talianskom fronte v rokoch 1941 – 1945*. Bratislava : Ordinariát OS a OZ SR, 2021, 313 s. ISBN 978-80-89261-89-5.
- IVANČÍK, R. - JURČÁK, V.: *Mierové operácie vybraných organizácií medzinárodného krízového manažmentu*. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl gen. M. R. Štefánika, 230 s. ISBN 978-80-8040-469-7.
- Katechizmus Katolíckej Cirkvi*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 1998. 918 s. ISBN 978-80-7162- 253-2.
- Kódex kánonického práva*. Slovenské vyd. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2001. ISBN 80-7162-227-3.
- Koncepcia rozvoja duchovnej služby v ozbrojených silách Slovenskej republiky*.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: *Jak zvládat stres*. Praha : Grada, Avicenum, 1994. 192 s. ISBN 80-7169-121-6.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: *Mít pro co žít*. Praha : Návrat domů, 1994. 94 s. ISBN 80-85495-33-3.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: Pastýřská péče o umírající V. In: *Psychológia a pastorácia : Zborník prednášok*. Bratislava : Hnutie kresťanských rodín, 1991, s. 33-58.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: Psychologie náboženství. In: *Československá psychologie*, roč. 36, 1992, č. 1, s. 33-40. ISSN 0009-062X.
- KŘIVOHLAVÝ, J.: Psychoterapie a duchovní péče. In: *Československá psychologie*, roč. 37, 1993, č. 6, s. 549-552. ISSN 0009-062X.
- MACÚCH, R.: *Islam a kresťanstvo „ Historické a kultúrno-náboženské štúdie o islame*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1951. 123 s.
- MIEDZGOVÁ, J.: *Úvod do etiky*. Bratislava : SPN, 1994, 107 s. ISBN 80-08-02369-4.
- MOLINARO, A.: Etica filosofica ed etica teologica. In: COMPAGNONI, F. et al.: *Nuovo dizionario di Teologia morale*. Torino : San Paolo, 1994. S. 358-369. ISBN 88-215-1901-5.

ONDREJOVIČ D.: *Dejiny náboženstiev*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1992. 92 s. ISBN 978-80-223-0479-5.

OPRALA, J.: *Kresťanská etika*. Nitra : Nadácia pátra Jozefa Opralu S.J., 1996. 77 s. ISBN 80-967296-3-2.

PODOLINSKÁ, T.: Religiozita v dobe neskorkej modernity: Prípady Slovensko. In: *Sociální studia*, roč. 5, 2008, č. 3-4, s. 53-86. ISSN 1214-813X.

Program vstupného odborného dôstojníckeho kurzu - vojenský duchovný. Liptovský Mikuláš : AOS. 2013, s. 3.

SCHMAUS, M.: *Sviatosti (De sacramentis)*. Bratislava : RKCMBF UK, 1992. 433 s.

STRÍŽENEC, M.: *Psychológia náboženstva*. 1. vyd. Bratislava : Veda, 1996. 18 s. ISBN 80-224-0475-6.

TONDRA, F.: *Morálna teológia I*. Spišská Kapitula : Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka, 1994. 300 s. ISBN 80-7142-023-9.

VAJDA, J.: *Úvod do etiky*. Nitra : ENIGMA, 2004. 251 s. ISBN 80-89132-12-X.

Zákon 281/2015 Z. z. o štátnej službe profesionálnych vojakov ozbrojených síl Slovenskej republiky a o zmene a doplnení niektorých zákonov z 29. októbra 2015.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Aká je úloha vojenského duchovného v ozbrojených silách?
2. Akú úlohu zohráva morálna a duchovná podpora pri udržiavaní morálky a duchovnej úrovne vojakov?
3. Aké sú hlavné formy duchovnej a morálnej podpory poskytované vojenským duchovným?
4. Ako záťažové situácie ovplyvňujú psychickú a emocionálnu pohodu profesionálnych vojakov?
5. Ako môžu vojenský duchovní podporovať rodiny vojakov nasadených do operácií MKM a po ich návrate?